מאות שופרות שהגיעו השבוע מצפון אפריקה

איך עושים שופר בסבב

כמו בקטורת שבמקדש, אוחזות קרני האייל שמהם מייצרים את השופרות, שתי משפחות שגם אם הן מתמחות בייצור כלי שתפקידו להשמיע קולות רמים, לא בוקעים מתוכו שיטות הייצור והן נוצרות אותן בתוכן. צבי בר־ששת, דור 15, ואברהם ריבק, אינם חוששים שתישכח אומנותם העוברת מדור לדור. אך בסבך המצב כבר תמצאו מתברגים כמו אלה שמייצרים את השופרות מקרני כבשים

מ ש ה נ ו צ ר

מה המשותף בין צבי לאייל? — לא תנחשו.

500 שנה של סוד מיקצועי הן המכנה המשותף בין צבי (בר ששת) לאייל הצפון אפריקני ממנו מייצרת המשפחה מזה מאות בשנים את שופרותיה. אבי המשפחה, הריב"ש, רבי יצחק בר ששת, מגדולי בעלי השו"תים, חי בתקופת גירוש ספרד ומני אז, ועד עצם הרגע הזה, עוסקים צאצאיו בייצור השופרות.

כשמאיר בר ששת ובנו צבי, יאמרו בשבוע הבא, בימי ראש השנה, "אשרי העם יודעי תרועה", יהיה עבורם פסוק זה בעל משמעות כפולה ומכופלת. במשמעות הפשטנית ביותר שלו: הם יודעים כיצד לעשות תרועה. ואל יהי דבר זה קל בעיניכם.

הסודות המקצועיים בייצור השופר אינם תלויים רק בעשרות סוגי השופרות, שלכל אחד מהם דרישות אחרות וסימני היכר; זה לא רק בגלל שהשופר הצפון־אפריקאי הוא בעל צליל נמוך שתקיעתו גורמת להד חזק, ואילו השופר האירופאי הוא דק וגבוה מאוד הנשמע כבכייני. גם ייצרנים שאינם בעלי מקצוע מעולים כצבי בר ששת, או אברהם ריבק מתל אביב, יכולים עדיין לגשש עד שיבחינו בין השופר התימני העשוי מקרן יעל, שהיתה מצוייה בסביבתם בתקופה ההיא, לבין השופר הארצישראלי שקול תקיעתו יודע לעורר אימים.

יצרני השופרות של ימינו הם מיומנים ביותר, בתנאי שלא באה דרישה לצורה חיצונית מיוחדת. מה בכל אופן הייחוד המאפיין את 2 המשפחות היצרניות בעלות המונופול בייצור השופרות, בר ששת וריבק?

הסודות המקצועיים שנגלה אנחנו, לא כיצרני שופרות אלא ככאלה שהלכו השבוע לתחקר את הנושא מיסודו, ידוע רק לבעלי תקיעות שהתקיעה אצלם איננה מסתיימת בתפילת נעילה של יום הכיפורים. רק הם, שהשופר אצלם הוא כלי של קודש ממש, יודעים שאין השוואה ואין צל של דמיון בין השופרות המיוצרים ע"י המשפחות בעלות המונופול לבין היצרנים הפועלים בשיטת הסרט הנע ומוציאים לשוק שופרות סטנדרטיים. אחד מגדולי האדמו"רים שהגיע השבוע מירושלים לחנותו של בר ששת ברחוב הרצל 54 בחיפה, הצהיר מפורשות לפני כל הלקוחות: "הפכתי את כל ירושלים, את כל בני ברק, ולא מצאתי שופר כלבבי".

וזו אולי אחת הסיבות הגורסת ששופר אי אפשר לייצר בסטנדרט. לכל בעל תוקע יש אינספור פריטים הקובעים את רמת התהודה בקולו, ולפעמים מפריע אפילו יישור־שיניים שנעשה במהלך השנה לתקיעה בראש השנה, והשופר שנירכש אשתקד לא יתאים יותר למיבנה הפה של האיש.

בטרם נעמוד על הסודות העומדים מאחורי ייצורו המקצועי של השופר, נעמיד את הדברים בפרופורציה הנכונה, שאולי תכאיב במקצת, אך בהחלט תשקף את המציאות העובדתית, כפי שהיא נראית בתחילת שנות ה־90. העובדה שהמונופול הבלעדי מצוי כיום בידיהן של 2 משפחות בלבד, וכל יתר היצרנים אינם עומדים בתקן הנידרש, מביאה גוברין יהודאין בכל רחבי תבל לחשוש מפני הרגע בו לא יהיה יותר דור המשך ליוצרי השופרות. ואל תצחקו.

כל עוד מעוגן הייצור באופן רשמי וממוסד, החששות הללו לא יכרסמו בליבו של אף אחד, אך ברגע שהסודות המקצועיים נשמרים ועוברים מאב לבן, כשהסוד הכמוס לא ייצא מפיהם ומפי כתבם לעולם, מותר ליהודים טובים להביע חשש מפני העתיד. למרות שמשפחת בר ששת הקריבה עתה את הדור ה־15 שלה שהוא צבי בר ששת, בנו של מאיר, המתמחה כאביו בייצור השופרות, השאלה היא מה יקרה הלאה.

נכון שגם לצביקה בר ששת וגם לאברהם ריבק יש ילדים שנכנסו כבר לתמונה והם ימשיכו, בעזרת השם, את ה"תורשה" העוברת מדור לדור, אך ברגע שייצור השופרות מצטייר כמעשה הקטורת בזמנו שהיה נתון גם הוא לבלעדיותה של משפחה יהודית אחת, ליבם של יהודים לא יכול להיות שקט.

וכדי לשבר את האוזן עד כמה חשוב מִיסודו של ייצור השופרות והוצאתו ממונופול בלעדי לרשות הרבים, יש ללמוד מנתוני התחקיר שאספנו.

מאיזה בהמה מייצרים את קרן השופר? — אייל, יצעקו כולם. כך למדנו, כולנו, בבית הספר היסודי, ב"חדר", בישיבה ובכולל האברכים. מה יש לדבר. עכשיו צאו אחרינו והשתתפו בתחקיר המייגע שעשינו השבוע בעשרות חנויות ובתי־מסחר לתשמישי קדושה המתעסקים בימים אלה גם בשופרות. הממצאים יהיו מדהימים ומעוררי־חלחלה: למרות ההידור שיש בהלכה להשתמש בקרן של אייל, מיוצרים רוב רובם של השופרות, שלא מבית מדרשם של ריבק ובר ששת, מקרן כבש מבורייתת.

צבי בר ששת, בבית המלאכה בחיפה: "המגמה המסתמנת מזה כמה שנים אצל מגדלי העדרים היא לגדל את הצאן עם קרניים קטנות ולא חדות. ולא יכולה להיות סיבה יותר פשוטה לכך: כשהצאן נלחמים זה עם זה, כהרגלם של כל 2 יצורים, עלולות הקרניים הגדולות והחדות של האייל להיות לרועץ לבעל העדר. בצורה זו "ילכו" כל הכבשים לאבדון, הקרניים הגדולות יחדרו באימתניות לגוף הענוג של הכבש וישסעוהו.

כל המכונים החקלאיים והווטרינרים למיניהם, ממליצים כיום על גידול של קרניים קטנות ולא חדות גם בכבשים, ומהם לוקחים ייצרני השופרות את הקרניים הדרושות לתעשייה ולמסחר סטנדרטי. גם צבי בר ששת וגם אברהם ריבק טוענים באזנינו ששופרות העשויים

מאיר בר ששת, היצרן הוותיק בחיפה

אברהם ריבק בת"א מנסר את השופרות

צבי בר ששת, דור ההמשך

שופר כלבבי".

וזו אולי אחת הסיבות הגורסת ששופר אי אפשר לייצר בסטנדרט. לכל בעל תוקע יש אינספור פריטים הקובעים את רמת התהודה בקולו, ולפעמים מפריע אפילו יישור־שיניים שנעשה במהלך השנה לתקיעה בראש השנה, והשופר שנירכש אשתקד לא יתאים יותר למיבנה הפה של האיש.

בטרם נעמוד על הסודות העומדים מאחורי ייצורו המקצועי של השופר, נעמיד את הדברים בפרופורציה הנכונה, שאולי תכאיב במקצת, אך בהחלט תשקף את המציאות העובדתית, כפי שהיא נראית בתחילת שנות ה־90. העובדה שהמונופול הבלעדי מצוי כיום בידיהן של 2 משפחות בלבד, וכל יתר היצרנים אינם עומדים בתקן הנידרש, מביאה גוברין יהודאין בכל רחבי תבל לחשוש מפני הרגע בו לא יהיה יותר דור המשך ליוצרי השופרות. ואל תצחקו.

כל עוד מעוגן הייצור באופן רשמי וממוסד, החששות הללו לא יכרסמו בליבו של אף אחד, אך ברגע שהסודות המקצועיים נשמרים ועוברים מאב לבן, כשהסוד הכמוס לא ייצא מפיהם ומפי כתבם לעולם, מותר ליהודים טובים להביע חשש מפני העתיד. למרות שמשפחת בר ששת הקריבה עתה את הדור ה־15 שלה שהוא צבי בר ששת, בנו של מאיר, המתמחה כאביו בייצור השופרות, השאלה היא מה יקרה הלאה.

נכון שגם לצביקה בר ששת וגם לאברהם ריבק יש ילדים שנכנסו כבר לתמונה והם ימשיכו, בעזרת השם, את ה"תורשה" העוברת מדור לדור, אך ברגע שייצור השופרות מצטייר כמעשה הקטורת בזמנו שהיה נתון גם הוא לבלעדיותה של משפחה יהודית אחת, ליבם של יהודים לא יכול להיות שקט.

וכדי לשבר את האוזן עד כמה חשוב מְיסודו של ייצור השופרות והוצאתו ממונופול בלעדי לרשות הרבים, יש ללמוד מנתוני התחקיר שאספנו.

מאיזה בהמה מייצרים את קרן השופר? — אייל, יצעקו כולם. כך למדנו, כולנו, בבית הספר היסודי, ב"חדר", בישיבה ובכולל האברכים. מה יש לדבר. עכשיו צאו אחרינו והשתתפו בתחקיר המייגע שעשינו השבוע בעשרות חנויות ובתי־מסחר לתשמישי קדושה המתעסקים בימים אלה גם בשופרות. הממצאים יהיו מדהימים ומעוררי־חלחלה: למרות ההידור שיש בהלכה להשתמש בקרן של אייל, מיוצרים רוב רובם של השופרות, שלא מבית מדרשם של ריבק ובר ששת, מקרן כבש מבורייתת.

צבי בר ששת, בבית המלאכה בחיפה: "המגמה המסתמנת מזה כמה שנים אצל מגדלי העדרים היא לגדל את הצאן עם קרניים קטנות ולא חדות. ולא יכולה להיות סיבה יותר פשוטה לכך: כשהצאן נלחמים זה עם זה, כהרגלם של כל 2 יצורים, עלולות הקרניים הגדולות והחדות של האייל להיות לרועץ לבעל העדר. בצורה זו "ילכר" כל הכבשים לאבדון, הקרניים הגדולות יחדרו באימתניות לגוף הענוג של הכבש וישסעוהו.

כל המכונים החקלאיים והווטרינרים למיניהם, ממליצים כיום על גידול של קרניים קטנות ולא חדות גם בכבשים, ומהם לוקחים ייצרני השופרות את הקרניים הדרושות לתעשייה ולמסחר סטנדרטי. גם צבי בר ששת וגם אברהם ריבק טוענים באזנינו ששופרות העשויים מקרניים כאלו, דינם להחזיק שנה אחת בלבד, וקיים סיכוי רציני לסדקים הפוסלים את השופר מיסודו.

הקרניים שניתנו לאייל ע"י הקב"ה הן חזקות ועשויות מחומר עמיד באופן בלתי רגיל. הכל יודעים מה עושה האייל בקרניו. אוי למי שנקלע אל ד' אמותיו ברגע שהוא מחליט לנגוח. השינויים שנעשים בשופרות הם לרעת הלקוח, הן מבחינה הלכתית והן מבחינה מסחרית. רבבות קרניים מגיעות מדרום אפריקה ואוסטרליה וכולן נלקחו מעדרי כבשים.

ופרט נוסף. לכתחילה דורשת ההלכה שהשופר יהיה משחיטה כשירה של הבהמה. ברור איפוא, שייצור שופרות דורש פיקוח כשרותי מקביל לזה הניתן לבשר ולכל תחום ייצרני אחר, ובמיוחד בענף תשמישי הקדושה. פרט זה אינו ידוע כלל ועיקר לרוכשי השופרות והם עלולים להיכשל בו.

מבחינה זו רגוע צביקה בר ששת לחלוטין. במשך מאות השנים שהמשפחה מתעסקת בייצור שופרות קשרו המקורבים קשרים עם בעלי עדרי האיילים במדינות צפון אפריקה, לשם לא הגיעה עדיין המודרניזציה, הכל נשאר כשהיה, טיבעי לחלוטין. אייל זה אייל, לא נאחז בסבך. קרן תהיה קרן, עם מח העצמות (הזיכרות) הקשוח שבתוך הקרן.

70% פחת

מדי שנה בשנה יגיעו לחנות ולבית המלאכה של בר ששת מאות ואלפי קרני איילים היישר ממדינות צפון אפריקה. דווקא מתוך כך שייבוא הקרניים נעשה בצורה של "קשרים" עם בעלי־עדרים או כל דרך אחרת, מחזקת את ההשערה שאי־מְיסודו של ענף השופרות עלול לסגור את דור ההמשך.

גם הסוד האמיתי בייצור השופר אינו פשוט כלל ועיקר. קח למשל את השלב הכרוך בהוצאת מח העצמות הקשה מתוך הקרן, כמה מיומנות דרושה כאן ברגע שלא תוציא את כל הזיכרות עלול השופר להירקב כולו, מפני התולעים המקננות בעצם.

עובדה נוספת המלמדת על הקפדתן של 2 המשפחות בייצור כשר למהדרין היא מתוך הנתונים המדברים על 60 או אף 70 אחוזים של פחת, קרניים המתגלות כבלתי כשרות, אם עקב סדקים שנתגלו בהן או בגלל שהעצם היתה נמוכה מדי. את הקרניים הנותרות יַעֲבְדוּ בר ששת וריבק במשנה־זהירות, בסודות מקצועיים שרק הם יודעים. כל מכה בלתי מחושבת תעביר את הקרן לערימת הבלאי.

העבודה נעשית בתנאים קשים ומפרכים. שעות רבות רכון צבי בר ששת ליד כבשן האש ומחמם את הקרן שבידו. בתוספת חומצות שונות תתרכך הקרן, מלחציים עשויות עץ יתפסו את קְצֵהָ וימתחו אותה בתנועות קצובות. מדי כמה דקות תלוחלח הקרן בעזרת מברשת טבולה במים.

השלב השני הוא הקילוף הצריך להיעשות בעדינות רבה שתשווה לקרן את צורתה לפי ייעודה. אם תשמש כשופר בגדדי, שתפריע לצאדם חוסיין בהגשמת תוכניותיו השטניות או שמא כשופר אשכנזי או הולנדי.

השלב השלישי והסופי הוא הליטוש והתאמת הקול. שלב זה ייעשה בעזרת גלגלי ברזל משוננים, חיתוך הפְּיָה ופעולות נוספות שכולן כלולות בסודות המקצוע.

שופר היוצא מבית המלאכה של בר ששת עבר בדיקה בקומפרסור־לחץ ב־6 אטמוספירות, כך שאם יש חשש לסדק קטן ביותר, היה אפשר לגלותו בנקל.

לעמוד בחנות בחיפה ולעקוב אחר עשיית השופרות והתאמתם לבעלי התקיעה, זה כמו לחוות את רגע לידתו של השופר. "צריך להיוולד עם זה", אומר צביקה, כשלידו אביו, מאיר, שהעלה את סוד ייצור השופרות ארצה, מקזבלנקה.

כך או כך, הכל יודעים, שככל שנוקפות השנים כן גובר והולך החשש והסכנה שסודות המקצוע ייעלמו ועדיפה שעה אחת קודם. כדאי שכולנו נהיה "יודעי" תרועה.

מאיר בר ששת, היצרן הוותיק בחיפה

אברהם ריבק בת"א מנסר את השופרות

צבי בר ששת, דור ההמשך